



---

Sultan Abdülaziz'in  
Tahttan İndirilişı ve  
Darbeyle Gelen Meşrutiyet

---

---

Yrd. Doç. Dr. Abdülnasır Yener



II. Bayezid, II. (Genç) Osman, I. Mustafa, Sultan İbrahim, IV. Mehmed, II. Mustafa, III. Ahmed, III. Selim, IV. Mustafa, Sultan Abdülaziz, V. Murad ve son olarak II. Abdülhamid askeri darbe veya isyanlar sonucu tahttan indirilmişlerdir.



Tarih boyunca muhtelif zaman ve farklı sebepler gösterilerek darbelerin gerçekleştiğini görmek mümkündür. Zamanın şartlarına göre darbelerin yapılış gerekçelerinin değiştiği de söylenebilir. Örneğin; İslamiyet öncesinde kahraman ve cengâver hükümdarları tahta geçirme gerekçesi ile darbeler gerçekleştirilirken, İslamiyet sonrasında dini tehdit eden unsurlar gerekçe gösterilerek söz konusu yola başvurulmuştur.

Türk Tarihi boyunca farklı dönemlerde ve farklı gerekçelerle darbeler gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Tarihi boyunca daha çok askeri darbelerle padişahların tahttan indirildiği ve bazılarının öldürüldüğü görülmüştür. Tarihi seyriyle belirtmek gerekirse; II. Bayezid, II. (Genç) Osman, I. Mustafa, Sultan İbrahim, IV. Mehmed, II. Mustafa, III. Ahmed, III. Selim, IV. Mustafa, Sultan Abdülaziz, V. Murad ve son olarak II. Abdülhamid askeri darbe veya isyanlar sonucu tahttan indirilmişlerdir. Bunlardan; II. Bayezid, II. Osman, Sultan İbrahim, III. Selim, IV. Mustafa ve Sultan Abdülaziz tahttan indirildikten sonra öldürülmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nin devamı olan Türkiye Cumhuriyetine darbeler de bir bakıma miras olarak kalmıştır. Henüz 100 yaşını tamamlamamış olan Cumhuriyet tarihinde hiç de azımsanmayacak darbeler veya darbe girişimleri gerçekleşmiştir.

### Sultan Abdülaziz Dönemi Sonları ve Avrupa ile İlişkiler

Sultan Abdülaziz'in son dönemlerinde meydana gelen bazı olaylar hem içerde hem de dışarıda çok ciddi sıkıntıların yaşanmasına yol açmıştır. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti 19. Yüzyılın başından itibaren neredeyse hiç kesintiye uğramadan devam eden iç ayaklanmalarla uğraşmak zorunda kalmış ve bunun önemli sonuçlarından olan dış müdahalelerle boğuşmak zorunda kalmıştır. Sultan Abdülaziz döneminde başlayan ve ciddi şekilde Osmanlı Devleti'ni uğraştıran söz konusu ayaklanmalardan bir tanesi de 1867 Bulgar isyanı olmuştur. Bulgar ayaklanması olduğu sırada; Sırbistan, Eflak Buğdan ve Girit'te çok ciddi karışıklıklar olmasına rağmen Osmanlı Devleti Bulgar ayaklanması üzerinde, diğerlerine oranla, daha fazla durmuştur. Çünkü Bulgaristan'da çok ciddi Müslüman nüfus mevcut olup, coğrafi konum itibarıyla Balkanların merkezi olduğu gibi İstanbul'a da çok yakın bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum Osmanlı idaresini çok ciddi şekilde endişelendirmiş ve daha fazla önem vermelerini netice vermiştir.

Bulgar isyancılar ciddi oranda silahlanarak, halka dağıttıkları beyannamelerde "Balkan Muvakkat Hükümeti" ifadesini kullanıp, amaçlarının sadece kendilerine yapılan haksızlıklara karşı çıkmak olarak ifade etmişlerdir. Amaçları Bulgaristan'ın özerkliği veya bağımsızlığı olan isyancılara karşı Tuna valisi Mehmet Sabri Paşa yetersiz kalınca, Şura-yı Devlet Reisi bulunan Midhat Paşa olağanüstü yetkilerle Bulgaristan'a gönderilmiştir. Midhat Paşa kısa zamanda ayaklanmayı etkisiz hale getirmiş, ayrıca yapılması gerekenlerle ilgili olarak önemli tavsiyelerde bulunmuştur. Ancak bu tavsiyeleri pek dikkate alınmadığı için bir süre sonra tekrar ayaklanma meydana gelmiştir.

Bulgarlar 1876 yılında tekrar ayaklanmışlardır. Bu ayaklanmada özellikle Bulgaristan Bağımsız Kilisesi'nin kurulması ve Panislavizm'in ciddi etkisi olmuştur. Ayrıca Rusya bir taraftan Osmanlı Hükümeti nezdinde Bulgarlar lehine ıslahatların yapılması teşebbüsünde bulunurken diğer taraftan Bulgar isyancılarını kışkırtmaktan da geri kalmamıştır. Yine Rusya elçisinin girişimleriyle isyancılardan elebaşları serbest bırakıldığı gibi, bunlara karşı başarılı çalışmalarında bulunan bir kısım Osmanlı idarecileri görevlerinden alınmıştır. Mayıs 1876'da başlayan bu ayaklanmada özellikle Türklerin yaşadığı yerler ateşe verilmiş ve Müslüman halka karşı katliamlar yapılmıştır. Daha önceden gerekli tedbirlerin alınmamış olması, Filibe mutasarrıfı Aziz Paşa'nın uyarılarının dikkate alınmaması, istediği destek kuvvetlerinin gönderilmemesi, isyanın başlamasından sonra zamanında gerekli tedbirlerin alınmaması hem isyancılara cesaret vermiş hem de isyanın yayılmasını netice vermiştir. Osmanlı Devletinin isyancılara ve ayaklanmalara karşı almış bulunduğu her tedbir, Avrupa kamuoyuna sürekli olumsuz bir şekilde yansıtılmış ve Osmanlı aleyhtarlığı kampanyalara dönüştürülmüştür. Tersyüz edilen olaylardan bir tanesi de "Selanik Hadisesi"dir.

Bir Bulgar kızı Müslüman olmak üzere Selanik'e gelir. Ancak istasyonda Rus asıllı Amerikan konsolosu ve adamları tarafından kaçırlır. Olayın duyulması halkta büyük bir galeyana yol açar, gösterilere neden olur. Selim Paşa Camii'nde toplanan halk, idarenin gerekli girişimlerde bulunmadığı düşüncesiyle kızı kurtarmaya karar verirler ve arkasından olaylar büyümeye devam eder. Uyarılara rağmen Camiye giden Fransız ve Alman konsolosları, kendilerinden kızın teslimini isteyen ve netice alamayan halk tarafından öldürülürler. Olay uluslar arası büyük bir problem haline dönüşür. Fransa, Almanya, Rusya, Avusturya ve İtalya savaş gemilerini Selanik limanına göndererek olayın sorumlularının şiddetle cezalandırılmasını isterler. Bunun üzerine Selanik



valisi değiştirilerek konsolosların öldürülmelerinden sorumlu tutulan şahıslar idam edilirler. Sadece Bulgar ayaklanması ve Selanik Olayı bile Osmanlı Devleti'nin ne kadar büyük sorunlarla boğuşmak zorunda kaldığını anlamak açısından önemli ipuçları vermektedir.

Sultan Abdülaziz'in son saltanat yılında; giderek artan dış müdahaleler, Bulgar ayaklanması, Hersek İsyanı, Selanik Olayı vb. gelişmeler Avrupa kamuoyunun Osmanlı Devleti aleyhindeki yaklaşımlarını daha da üst seviyelere çıkarmakta idi. Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın iktidar zafiyeti, Sultan Abdülaziz'in giderek otoriterleşmesi sıkıntıları arttırmakta idi. Ülkede sansür uygulanmasına rağmen halk bütün gelişmelerden haberdar olmakta ve özellikle tahrik edilmekte idi. İçerde ve dışarıda giderek artan olumsuz gelişmelerin yaşandığı bir ortamda Padişahın azli için bir kısım askeri ve sivil idareciler saltanat tebdili için faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Sultan Abdülaziz dönemi, Tanzimat'la başlayan değişimin hızlanarak devam ettiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde hem kurumlarda hem de yönetim anlayışında ciddi değişimler olmuştur. Maalesef bu değişimler genellikle olumsuz yönde gelişmiştir. Osmanlı Devleti ekonomisi ve sanayisiyle dışa bağımlı ve açık pazar haline gelmiştir. Mali yönden ciddi sıkıntılar yaşanmış ve Osmanlı hazinesi iflase sürüklenmiştir. Osmanlı Vatandaşları giderek artan vergi yüküne tahammül etmekle beraber, giderek artan tahkir ve hakaretlere maruz kalmakta ve bu durum çok ciddi rahatsızlıklara yol açmakta idi. Siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan büyük sıkıntıların yaşandığı bu dönemde bir de darbenin gerçekleşmesi, büyük felaketlerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

### Sultan Abdülaziz'in Tahttan İndirilmesi Faaliyetleri

Padişah'ın tahttan indiriliş faaliyetinin başlangıcı medrese talebelerinin ayaklanması olarak gösterilmiştir. Medrese talebelerinin kışkırtılmasında Balkanlarda meydana gelen gelişmeler ve bunlarla bağlantılı söylentiler etkili olmuştur. Çünkü bu talebelerin önemli bir kısmı bu bölgelere mensup insanlardan oluşmaktaydı. Müslüman halka karşı yapılan saldırı ve katliam haberleri bu kesimi yeterince rahatsız etmekte idi. Süleymaniye, Fatih ve Bayezid medreselerinde okuyan talebeler 11 Mayıs 1876 tarihinde derslerini boykot ederek ayaklanmaya başladılar. Onlara göre; Müslümanlar Hıristiyanlar tarafından her tarafa hakarete, saldırı ve tahkirlere maruz kalmakta ve eziyet çekmektedirler.



Böyle bir ortamda derslerin görülmesi değil, bu zillete sebebiyet verenleri ortadan kaldırmak Şariatın kendilerine yüklemiş olduğu zorunlu bir vazifedir. Talebeler şehrin muhtelif yerlerinde eylemlere başlamışlardır. Bu arada talebe olmayanlarda onların arasına karışmaya başlamışlardır. Bu arada Rus elçisi İgnatief'in faaliyetleri de dikkat çekicidir. Bir taraftan Osmanlı Hükümeti'ne yakın görünüp dostane(!) tekliflerde bulunurken diğer taraftan alttan alta ayaklanmayı kışkırtıcı faaliyetlerden geri durmamıştır. İstanbul'da emniyet ve asayişin kalmadığını, otorite boşluğunu dış dünyaya göstermek için sefarethane binasını topladığı adamlarla koruma altına almıştır. Ayaklanma hükümet değişikliği ile son buldu. Sultan bir bakıma baskılara boyun eğmek zorunda kalarak hükümet değişikliğine gitti. Mahmud Nedim Paşa sadrazamlıktan azledildi ve yerine Mehmet Rüştü Paşa getirildi. Bir bakıma istenmeyen gelişmelerle hükümet değişikliğine gitmek zorunda kalan Sultan Abdülaziz

ile yeni hükümet arasında uyum olmayacak ve ilk günlerden itibaren güvensizlik kendisini gösterecektir. Padişah daha ilk günkü görüşmesinde hükümet üyelerine karşı; kendi isteği ile değil halkın isteği üzerine onları atadığını ve ne yapacaklarını göreceğini ifade etmiş, açık bir şekilde güvensizliğini dile getirmiştir. Yeni hükümette; ilerde darbe girişiminde önemli rol oynayacak askeri kanadın başını çekecek olan Hüseyin Avni Paşa ile sivil kanadın başını çekecek olan Mithad Paşa da yer almıştır. Son dönemlere damgasını vurmuş olan Fuat ve Ali paşaların korumasında sivrilmiş bulunan Hüseyin Avni Paşa, Sultan Abdülaziz tarafından sevilmesine rağmen, birkaç kez seraskerliğe atanıp azledilmiştir. Subaylar arasında cesareti ve gücü ile ön plana çıkmış, diğer taraftan saray çevresiyle ilgili hakkındaki bazı olumsuz söylentilerden ötürü de İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Birkaç atama, azil ve uzaklaştırma yaşadığı bu dönemde Padişahla arası bozulmuştur. Mithad Paşa ise özellikle valilik yaptığı



دوئامی عثمانی معاونت ملیہ جمیعی تکفور طافی شعبہ سی ہیئت ادارہ سی  
 ۱ رئیس اول لوا مدعی عمومی معاونی احمد حبیب افندی ۲ اعضا دعوی وکیلی احمد افندی ۳ اعضا تجاردن بخور افندی ۴ اعضا تجاردن استانا کی  
 مانیدی افندی ۵ رئیس ثانی دعوی وکیلی طوماس درسجاقیان افندی ۶ اعضا جماعت اسلامیه رئیس محمد افندی ۷ اشرافدن امین بك



yerlerdeki başarılarıyla adından söz ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nin yegâne kurtuluş çaresinin Meşrutî idareye geçmekte olduğuna inanmış ve bu fikrinden dolayı Genç Osmanlılar Cemiyetinin ileri gelenleri arasında yer almıştır. Yeni hükümette; ilerde darbe girişiminde önemli rol oynayacak askeri kanadın başını çekecek olan Hüseyin Avni Paşa ile sivil kanadın başını çekecek olan Mithad Paşa da yer almıştır. Son dönemlere damgasını vurmuş olan Fuat ve Ali paşaların korumasında sivrilmiş bulunan Hüseyin Avni Paşa, Sultan Abdülaziz tarafından sevilmemesine rağmen, birkaç kez seraskerliğe atanıp azledilmiştir. Subaylar arasında cesareti ve gücü ile ön plana çıkmış, diğer taraftan saray çevresi ile ilgili hakkındaki bazı olumsuz söylentilerden ötürü de İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Birkaç atama, azil ve uzaklaştırma yaşadığı bu dönemde Padişahla arası bozulmuştur. Mithad Paşa ise özellikle valilik yaptığı yerlerdeki başarılarıyla adından söz ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nin yegâne kurtuluş çaresinin Meşrutî idareye geçmekte olduğuna inanmış ve bu fikrinden dolayı Genç Osmanlılar Cemiyetinin ileri gelenleri arasında yer almıştır.

Zorlamayla atanan hükümet üyeleri, medreselilerin ayaklanmasından sorumlu tutulan Ulema Sınıfı ve Padişah arasında ciddi bir güven bunalımı yaşanmıştır. Sultan (aslında farkında olmadan) istemeyerek de olsa kendisini tahttan indirecek olan ekibi bu şekilde iktidara getirmiş oldu. Yeni kurulan hükümet de Sultan'la uzun süre çalışamayacaklarının farkında idi. İlerde, daha önce meydana gelen Medrese Talebelerinin ayaklanmasından sorumlu tutulacaklarını, makam-mevkilerini kaybedeceklerini, İstanbul'dan sürülebileceklerini düşündükleri için önlerindeki üç seçenektan birini tercih etmek zorunda olduklarını düşünüyorlardı. Hükümette devam etme, Meşrutiyet idaresine geçme ve Sultan'ı tahttan indirme. Onlar bu üç seçenektan Sultan Abdülaziz'i feda etmeyi seçmişlerdir.

### Hükümette Sultan'ı Devirme Düşüncesinin Oluşumu

Sultan Abdülaziz'i tahttan indirme fikrinin ilk defa serasker Hüseyin Avni Paşa tarafından ortaya atıldığı ifade edilmiştir. Darbe girişiminde en önemli rolü oynadığı belirtilmiştir. Sultan'a güveni kalmadığını açıkça ifade eden serasker, gereğinin yapılmasını Sadrazam Rüştü Paşaya açıkça ifade etmesine rağmen destek bulmamıştır. Buna rağmen bazı teşebbüslerde bulunmuş ama başarılı

olamamıştır. Kindarlığı ile ünlü paşa bu düşüncesinden vazgeçmemiş ve Abdülaziz yerine şehzade Murad'ı tahta çıkarmayı kafasına koymuştur. Bu konuda Mithad Paşa ile aralarında düşünce ve yaklaşım farkı oluşmuştur. Midhat Paşa için öncelikli olan konu Saltanat tebdili değil, meşrutî sisteme geçiştir. Ancak bu fikrinin Sultan Abdülaziz tarafından kabul görmemesi giderek Hüseyin Avni Paşa ile yakınlaşmasını netice vermiştir.

Saltanat tebdili taraftarı olmayan Sadrazam Rüştü Paşa Hüseyin Avni ve Midhat paşalar tarafından ikna edilmiştir. Akabinde Şeyhülislam Hayrullah Efendi'yi aynı fikre getirme çalışması başlamıştır. Midhat Paşa konağında yapılan toplantıda hem Şeyhülislam hem de Anadolu kazaskerlerinden fetva emini Kara Halil Efendi ikna edilmişlerdir. Adı geçen hükümet üyeleri dışındakilerden faaliyetin gizli tutulduğu ve darbe girişiminin gizlendiği çünkü muvafakatlerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu sıkıntı, Mahmud Nedim Paşa'nın kifayetsizliği eleştiri oklarının yavaş yavaş Sultana yönelmesine de sebep olmuştur.



Hüseyin Avni Paşa



Bu arada Mahmud Nedim Paşa'nın tekrar sadarete getirileceği söylentisi hem hükümeti tedirgin etmiş hem de kamuoyunda rahatsızlığa yol açmıştır. Son gelişmeler; saltanat değişikliği fikrinde olan hükümet temsilcilerinin bu işi hızlandırmalarını netice vermiştir.

Darbe teşebbüsü ile ilgili ortaya atılan bir iddiaya göre; Medrese talebelerinin ayaklandığı sıralarda Midhat ve Hüseyin Avni paşalar darbe teşebbüsünde bulunmayı tasarlamışlardır. O sıralarda halkın Sultan Abdülaziz idaresinden hoşnutsuz olmalarından istifade etmek istemişlerdir. Osmanlı idaresine olan sadakatlerine itimat edilen bazı Hıristiyan vatandaşları da işin içine katarak; Müslüman, Rum ve Ermenilerden oluşan bir cemiyet aracılığıyla Sultanı tahttan indirmeyi düşünmüşlerdir. Bu iş için tarih olarak 9 Mayıs Cuma gününün uygun görüldüğü ve eylemin merkezi olarak Nuruosmaniye Camiinin seçildiği ileri sürülmüştür. Cuma namazından sonra doğruca Bab-ı Ali'ye yürünecek, Padişah'tan yeni ıslahatları öngören bir irade talep edilecek, kabul edilmediği takdirde Sultan Abdülaziz

tahttan indirilerek şehzade Murat tahta çıkarılacaktır.

Darbe taraftarlarının en önemli gücü ordu yönetiminin yani seraskerliğin kendi ellerinde olması olmuştur. Dolayısıyla Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın kendi emri altındaki subayları ikna etmesi zor olmamıştır. Bu iş için Askeri Şura reisi Redif Paşa, Harb Okulu komutanı Süleyman Paşa ve Bahriye Nazırı Ahmet Paşa'nın ikna edilmeleri zor olmamıştır. Darbe kararı alınıp gün ve saati belirlendikten sonra şehzade Murad durumdan haberdar edilmiştir. Darbeyi gerçekleştirecek olan ekip kendi girişimlerini meşrulaştırmak için Şeyhülislamdan fetva almayı da ihmal etmemişlerdir. Saltanat değişimini erken bulup biraz ertelenmesini isteyen Şeyhülislam sıkıştırılarak fetva vermesi sağlanmıştır. Halifenin şuurunu kaybettiği, siyasi işlerden anlamadığı, halkın malını halkın dayanma gücünün çok üstünde israf ettiği, dini ve dünyevi işleri ihlal ettiği, milletin mülkünü tahrip ettiği... Şeklinde fetva alınmıştır. Sivil ve askeri kesimin gerçekleştirmiş bulunduğu bu darbe girişiminde







Mithad Paşa

dikkat çeken bir başka unsur da olaya “Milletin” dâhil edilmiş olmasıdır. Darbe olayı, “Millet Abdülaziz Han Hazretleri’ni hal’ etti” şeklinde takdim edilmiştir. Kendisine karşı darbe hazırlığından habersiz olan Sultan Abdülaziz 29 Mayıs 1876 Pazartesi günü Serasker Hüseyin Avni Paşayı görüşmelerde bulunmak üzere saraya davet etmiştir. Bu davet, darbeden haberdar olmuş olma ihtimaliyle Serasker Paşayı telaşlandırmış ve görüşmeye gitmemek için bahaneler uydurmuştur. Diğer taraftan saltanat değişikliğinin biran önce gerçekleşmesi için harekete geçmiştir. Padişahın ve veliaht Murad’ın bulunduğu mekânlara hangi askeri birliklerin gönderileceği ve nasıl hareket edileceği kararlaştırıldıktan sonra hemen harekete geçilmiştir. Sultanı tahttan indirme girişimi; özellikle Midhat Paşa, Hüseyin Avni Paşa, Sadrazam Rüşdü Paşa ve Süleyman Paşa tarafından yönetilmiştir. Bu arada Padişah’ın muhafazası ile görevli birliğin subay ve erlerine güvenemeyecekleri için silahları alınarak Taşkışla’ya hapsedilmeleri kararlaştırılmıştır. Harekete geçen darbeciler şehzade

Murad’ın yanına planlanandan bir gün önce gidince telaşlanmasına yol açmış ve odasından çıkmak istememiştir. Bilahare valide sultan tarafından ikna edilerek Seraskerlik makamına götürülmüştür. 30 Mayıs sabahı atılan cülus toplarıyla saltanat tebdili ilan edilmiştir. Sultan Abdülaziz bu top seslerini duyduktan sonra tahttan indirildiğini anlamıştır. Bilahare Darüssaade Ağası Cevher Ağa Sultan Abdülaziz’e gelerek tahttan indirildiğini bildirmiştir. Darbeyi gerçekleştirenlere ve taraftarlarına göre; herkes “hayırlı sabah”a uyanmış ve taht değişikliği büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak Sultan V. Murad’ın yayınlanan ilk fermanında; Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet idaresi ile ilgili hiçbir bilginin yer almaması, Meşrutiyeti bekleyen kesimde hayal kırıklığına yol açtığı gibi, darbeyi gerçekleştiren ve hala iktidarda olan ekibe olan güven azalmaya başlamıştır. Sultan Abdülaziz’in tahttan indirilmesi olayından çok, 4 gün sonraki vefatı tartışma konusu olmuş ve iki farklı görüş ortaya atılmıştır. Birinci görüşe göre; Sultan iki bileğini kesmek suretiyle intihar etmiştir. İkinci görüşe göre, Sultan katledilmiştir. İntihar eden bir insan bir bileğini kesebilir ama ikincisini de kesmesi imkânsız gibi bir şeydir. Dolayısıyla Sultan intihar etmemiş, darbeciler tarafından öldürülmüştür.

### Sultan Abdülaziz’in Ölüm Şekli Meselesi

Sultanın intihar mı ettiği, öldürüldüğü şeklindeki iki iddia neredeyse günümüze kadar gelmiş ve hala net bir şekilde ispatlanamamıştır. Bilindiği gibi Sultan Abdülaziz tahttan indirildikten (30 Mayıs) sonra Feriye Sarayı’na götürülmüştür. 5 Haziran 1876 tarihinde de aniden vefat haberi duyulmuştur. Vefatından sonra, intihar ettiğinden çok katledildiği fikri daha ağır basmıştır. Çünkü olaydan ilk evvel Serasker Hüseyin Avni Paşa haberdar olmuş, henüz yaşam belirtileri devam etmesine rağmen bulunduğu yerden kaldırtıp hastane yerine karakola naklettirmiştir. Doktorların etraflıca muayene etme talebini kabul etmemiştir. Diğer taraftan Bursa Valisi Veliddin Paşa’nın, Sultanın nasıl muhafaza edileceği ile ilgili sorusuna verdiği cevap, dönemin devlet adamlarının bu konudaki mütalaaları, intihar ettiği ile ilgili verilen raporun inandırıcılıktan uzak olması, Yıldız Sarayı’nda icra edilen muhakemede verilen ifadeler ve ortaya konan vesikalar Padişahın katledildiğine dair rivayetleri kuvvetlendirmiştir. II. Meşrutiyet döneminde bu hadise tekrar gündeme gelmiş ve çok sayıda eser kaleme alınmıştır.



Tartışmalar devam ederken, olayda dahli bulunan ve en büyük amacı Meşrutî İdarenin kurulması olan Midhat Paşa'nın durumu çok konuşulmuştur. Özellikle Sultanın katledilmesi olayında bir dahlinin olmadığı ifade edilmiştir. Bu tartışmalar sürerken Abdülaziz'in katledildiğini iddia edenler zamanla daha da çoğalmıştır. Ancak olayların tarihi gelişimi irdelenirken; Sultanı tahttan indirme ile katledilmesi olaylarının farklı şekilde geliştiği, kendisini tahttan indirme işinde aktif rol alan Sadrazam Rüştu Paşa, Mithat Paşa ve Şeyhülislam Hayrullah Efendinin öldürme işinde olmayabileceklerini gözden uzak tutmamak gerekmektedir. Darbeden sonra bakanlar arasında bazı konularda fikir ayrılıklarının yaşandığı bilinmektedir. Toplanan deliller ve ortaya konan vesikaların büyük ekseriyetinde Hüseyin Avni Paşa'nın işin merkezinde olduğu görülürken aynı şeyi Sadrazam ve Midhat Paşa için de iddia etmek hiç de kolay değildir. Çünkü bunların temel amacı Padişahı öldürmek değil, Meşrutîyetin ilanını sağlamak olmuştur. Ama darbe girişiminden sonra Hüseyin Avni Paşa intikam arzusuyla hareket ederek diğer hükümet üyelerini bir bakıma devre dışı bırakmıştır. Dolayısıyla eylem ve hareketleriyle Padişahı katlettiği şeklindeki iddiaya kuvvet vermiştir. V. Murad tahta çıktıktan sonra Sultan Abdülaziz'in Dolmabahçe Sarayı'ndan Topkapı Sarayı'na naklini emretmiştir.

Sultan Abdülaziz Topkapı Sarayı'na nakledilirken yanında bulunan iki oğlu Yusuf İzzeddin, Mahmud Celaleddin ile birlikte kayıpla götürülmüşlerdir.

Topkapı Sarayı'nda daha önceleri Harem Ağaları tarafından kullanılan daireye yerleştirilmiştir. Burası aynı zamanda III. Selim'in tahttan indirildikten sonra getirilip katledildiği yer idi. Sultan, bu daireye yerleştirilmekle kendisinin de katledileceği düşüncesine kapılmıştır. Abdülaziz, burada yeni Sultan'a bir mektup yazmıştır:

“Evvela Cenabı Allah'a saniyen atebe-i şevketlerine sığınıyorum. Cülus-u Hümayunu tebrik ile beraber hizmet-i millette sa'y u gayret etmiş isem de muvaffak olamadığıma teessüf ve Zat-ı Mülukanelerinin muvaffakiyetini temenni ederim. Millet'in i'tila-yı sânine ve devletin temin-i istikbaline vasıta olabilecek esbabı Zat-ı Mülükdarilerine amade etmiş olduğu feramuş buyurmazlar ümidindeyim. Kendi elimle silahlandığı asker'in beni bu hale koyduğunu ihtar ile beraber mürüvvet ve insaniyet, sıklımlara yardım etmek nöbetini gösterdiğinden bulunduğum tenkina-yı ıztırabdan halas ile bir mahal-ı mahsus tayinini rica eder ve Saltanat-ı Osmaniyeyi Sülale-i Abdülmecid Han Hazretlerine terk eylerim.”

Sultan Murad bu mektuba hemen cevap vermiş ve Çırağan Sarayı'ndaki dairelerden birisi seçilmiştir. Ancak bu durumun sakıncalı olacağını ileri süren Hüseyin Avni Paşa bir iki gün emrin uygulanmasını geciktirmiştir. Dâhili ve harici şartların uygun hale getirilmesinden sonra ailesiyle birlikte Çırağan Sarayı'na yerleştirilmesini tavsiye etmiştir. Taşınma işinin gerçekleşmemesi ve içinde bulunan şartlar Sultan Abdülaziz'i son derece rahatsız etmiştir.



Kendisine yapılan hareketi bir türlü hazmedememiştir. Bu arada yanında sürekli bulundurduğu palası kendisinden alındığı gibi, etrafta ne kadar kesici, yaralayıcı alet varsa toplatılmıştır.

Daha çok intihar ettiğine dair iddia ileri sürenlere ve o günkü resmi kayıtlara göre; Sultan Abdülaziz'in psikolojisi son derece bozulmuş ve anormal hareketlerde bulunmuştur. Doğru dürüst uyuyamaz, bazen aniden yatağından fırlar ve boğaza bakarmış. Birkaç günü böylece geçmiştir. Bir gün çok sakın bir şekilde davranmaya başlamış bir ayna ile makas (makraz) istemiştir. Sakalını düzeltme bahanesiyle Harem tarafındaki özel dairesine geçmiş ve bir süre buraya kapanmıştır. Odaya kapandığını gören bir

tarafından rapor imzalanmıştır:

“Ber-mukteza-yı irade-i seniyye-i cenab-ı şahenşahi vükela-yı feham hazeratı tarafından verilen emir üzerine 11 Cemaziyelevvel sene (12)93 ve 23 Mayıs (12)92 pazartesi günü öğleden bir saat evvel hüdavendigâr sabık Abdülaziz Hanın sebab-i mevtini tahkik etmek için Çırağan Sara-yı Hümayunu ittisalinde bulunan Karakolhaneye giderek orada bizi alt katta bulunan bir odaya götürdüklerinde yerde serilmiş bir şilte üzerine üzeri cedid bir bez ile örtülmüş bir cesed gördük. Örtüyü kaldırdığımızda Hüdavendigâr-ı sabık Abdülaziz Hanın cesedi olduğunu tanıdık. Lede'l-muayene bilcümle azası soğuk, kansız ve soluk bazı mahalleri dem-i müte-



Abdulaziz tahttan indirildikten sonra

kısım görevliler kapının anahtar deliğinden ne yaptığını anlamak için bakmışlar ve ayna önünde uğraştığını görünce çekilip gitmişlerdir. İşte bundan sonra intihar eylemi gerçekleşmiştir. Cariyelerden biri bir iş sebebiyle Sultanın bulunduğu odaya girmek istemiştir. Kapıyı çaldığı halde açılmaması ve içerden herhangi bir ses de duymayınca durumu Valide Sultana bildirmiştir. Kapı açılmayınca gürültüleri duyan harem ağaları tarafından zorla kapı açtırılmıştır. Kapının açılması ve görünen manzara herkesi dehşete düşürmüştür. Çünkü Sultan kanlar içinde yatmaktadır. Durumu haber alan Saray doktoru Mültiyadis Efendi Sultanı muayene etmiştir. Mültiyadis; iki kolundaki damarların makasla kesildiğini ve Sultanın kan kaybından vefat ettiğini belirtmiştir.

Olayı araştırmak üzere oluşturulan heyet doktor Mültiyadis'in daha önce belirttiği şekle benzer rapor düzenlemiştir. İstanbul'un meşhur ve Padişah doktorlarından Marko, Kara Todori paşalarla İngiltere, Fransa ve diğer bazı elçiliklerin doktorları

hassir ile mestur olup cesed ise henüz donmamıştı. Göz kapakları açıkça karine-i lamiası hafifçe kesif ve ağzı dahi biraz açık idi. Kolları ile ayaklarını setreden bezler kan ile mülemme' olub kolundaki bezi kaldırdığımızda sol kolunun bükümünün biraz aşağısında beş aşır zira' tolunda üç aşır zira' umkunda bir ceriha müşahade eyledik. İşbu cerihanın kenarları pürüzlü ve gayrı muntazam olup istikameti ise yukarıdan aşağıya ve dahilden harice doğru idi -mezkur nahiyenin orası kesilmiş ve şereyan zendi takriben huruc eylediği

noktada çapının üç rub'u açılmış idi. Sağ kolunun büküm mahallinde dahi iki buçuk aşır zira' umkunda ve iki aşır zira' tolunda kezalik pürüzlü ve biraz münharif bir ceriha müşahade eyledik. İşbu mahaldeki ceriha küçük çaplı orde(?) üzerinde olub şerayin-i salim idiler. On aşır zira' tolunda ve ziyade keskin ve bir kolunun ucuna yakın yan tarafında ufak bir düğmesi bulunan bir makraz irae olundu. Mezkûr makraz kanlı olup Hüdavendigâr-ı sabıkın balada zikr olunan cerihaları bununla icra etmiş olduğunu bize beyan ettiler ba'dehu bizleri Hüdavendigâr ikametgahı olan deniz tarafındaki büyük odaya götürdüler. Bu odada pencerenin kurbunda bulunan köşe minderi üzeri kan ile göl kesilmiş ve hasirin üzerinde dahi pıhtılanmış vafır miktar kan bulunduğu gibi hasirin ötesinde berisinde dahi kan lekeleri müşahade olunmuştur. İşte salifü'z-zikr ahvalden cümlemiz müttehiden atü'z-zikr kararı verdik:

Evvela Hüdavendigâr sabık Abdülaziz Hanın vefatına kol kemiklerindeki o'ayenin(?) kat'ıyla hasıl olan seyelan-ı dem sebep olmuştur.



Saniyen bize irade olunan alat cüruh-u mezkureyi husule getirebilir.

Salisen cüruhun hey'et ve istikametinden ve bunları husule getirmiş olan alat-ı cerihadan bir intihar yani telef-i nefis vukua geldiği istidlal olunur. Binaenaleyh Çırağan Saray-ı Hümayunu Karakolhanesinde yapmış olduğumuz işbu mazbata-i acizanemiz imza ve takdim kılındı.”

Rapora ilk bakışta heyetin yazmasından çok yazdırılmış olduğu izlenimi oluşmaktadır. Çünkü heyetin inceleme yaptığı yer olayın gerçekleştiği değil, sonradan getirilmiş bulunduğu Çırağan Sarayındaki Fer'iye Karakolun alt katıdır. Bir diğer husus heyetin sadece ceset üzerinde tespit yaptığı ancak hüküm vermediğidir. Çünkü Sultan'ın bileklerini olay yerinde bulunan makasla kestiği belirtilmemekte, olayın bu aletle gerçekleştirilebileceği ve Sultanın bu makasla bileklerini kesmiş olabileceği şeklindedir. Heyet bileklerin makasla kesilmiş olduğunun kendilerine ifade edildiğini belirtmektedirler. Bunlar ve benzeri şüpheler heyet raporunu tartışmalı hale getirmiştir.

Sultan Abdülaziz'in vefat olayı duyulduktan sonra çok ciddi ilgi gösterilmiş ve kısa bir süre sonra heyet raporu basında yer almaya başlamıştır. İslam inancında intiharın yasaklanmış olması ve dolayısıyla Müslümanlar arasında ender rastlanan olay olması, Sultan Abdülaziz'in de mütedeyyin olduğu düşüncesi, intihar fikrine şüpheyle yaklaşılmasını netice vermiştir. Avrupa kamuoyu da intihar olayına kani olmamıştır. Diğer taraftan rapor doktorlar arasında da tartışma konusu olmuş ve üzerinde çok sayıda tartışma yapılmıştır. Böyle bir intiharın gerçekleşmesinin imkânsız ve boş bir iddia olduğu şeklindeki yazılar imza sahiplerini zor durumda bırakmıştır. Bunlardan Mösyö Dikson Lancette Gazetesine bir demeç vermiş, muterizlerine karşı raporu savunarak olayın intihar olduğunu belirtmiştir. Sultan Abdülaziz'in intihar ederek değil de katledildiğine dair iddialara göre; Sultan'ın zorla tahttan indirilmesinden sonra Sultan Murad'ın iradesiyle Bakanlar Kurulunun üzerinde ve sınırsız yetkilere sahip bir komisyon oluşturulmuştur. Bunlar; Sadrazam Mehmed Rüştü Paşa, Şura-yı Devlet Reisi Midhat Paşa, Harbiye Nazırı Hüseyin Avni Paşa, Kısırlı Ahmed Paşa, Şühülislam Hayrullah Efendi, Damat Mehmed Nuri Paşa (Sultan Abdülmecid'in damadı ve aynı zamanda Sultan Abdülhamid'in eniştesi), Damat Mahmud Paşa (Sultan Abdülmecid'in kızı Cemile Sultan'ın eşi). Sultan'ın katli bu komisyon tarafından kararlaştırılmış ve işin icra kısmını da adı geçen damat

paşalar tarafından idare edilmiştir. Bu iş için pehlivan Mustafa, Cezayirli Mustafa ve gece bekçisi olan Hacı Ahmed isimli kişiler ayarlanmıştır. Sonradan yapılan muhakemede cinayet faillerinden Mustafa Pehlivan ifadesinde; Toplam dört kişi birden Sultan'ın üzerine atıldıklarını, Sultan'ın karşı koymasına rağmen minderin üzerine yattıklarını, Mabeynci Fahri Beyin padişahın omuzlarından tutarak hareket etmesini engellediğini, Cezayirli Mustafa ile Hacı Ahmed'in birer bacağına tuttuğunu, kendisinin de taşıdığı bir çakı ile Padişahın iki kolundaki damarları kestiğini itiraf etmiştir. Yine bu ifadenin devamında cenazeyi Ortaköy Karakoluna naklettiklerini de belirtmiştir. Bilindiği gibi olayın



üzerinden beş yıl geçtikten sonra 27 Haziran 1881 tarihinde İstinaf Mahkemesi Birinci Başkanı Sururi Efendi'nin başkanlığında 3'ü Müslüman ve 2'si Hıristiyan üyelerden müteşekkil bir hâkim heyeti tarafından yargılama yapılmıştır. Muhakeme sonunda Midhat Paşa başta olmak üzere olayda dahil olduğu ile sürülen çok sayıda kişi muhtelif cezalara çarptırılmışlardır. Yapılan tahkikat ve cenazeyi yıkayan görevlinin ifadesine dayanılarak cinayete hükmedilmiştir. Sultan'ın bileklerinin kesikliği dışında; Sultan'ın sol memesinin altında bıçak darbesinin olduğu, cinayet sırasında Sultan'ın üzerinde bulunan beyaz hırkasının bıçak ile delindiği tespit edilmiştir. Ancak gerek cinayeti işleyen gerekse sözü edilen komisyonda buldukları ve cinayetin işlenmesini idare ettikleri iddia edilen damat paşalar mahkeme önünde iddiaları kabul etmemişlerdir. Yine Midhat Paşa da sakin bir şekilde kendini müdafaa etmiş ve iddiaları kabul etmemiştir. Midhat Paşa'nın muhaliflerinden seçilmiş bulunan mahkeme heyeti savunmasını dikkate almadan hakkında idam kararı vermiştir. Mahkeme reisi iki gün sonra



muhakemenin bittiğini ilan etmiştir. Sanıklardan 9'u idam cezasına, ikisi de on yıl süreyle kürek cezasına çarptırılmışlardır. Ancak idam kararlarından hiçbiri infaz edilmemiştir. Midhat, Nuri ve Mahmud paşaların cezaları Taif'te ömür boyu sürgüne dönüştürülmüştür. Muhakemenin kısa sürmesi, yeterli araştırmanın yapılmaması, olayda parmağı bulunanların yeterince araştırılıp araştırılmaması ve her şeyden önce çok kısa sürmesi ciddi eleştirilere sebep olmuştur.

## SONUÇ

Sultan Abdülaziz'in son dönemi hem içerde hem dışarıda çok ciddi sıkıntıların yaşandığı bir zamana denk gelmiştir. İç ayaklanmaların ve dış müdahalelerin giderek artmasının yanında; harcamaların artmasına paralel olarak vergilerin artması, ekonominin giderek kötüye gitmesi, borçlanmanın

artması ve her şeyden önce dış müdahalelerin halkın gururunu incitecek boyutlara ulaşması ciddi sıkıntılara yol açmıştır. Gerçekleşen darbe hiçbir sıkıntıya çare olmadığı gibi durumun daha da kötüleşmesine yol açmıştır. Tahta çıkarılan V. Murad'ın sağlık sorunları uzun süre saltanatta kalmasına imkan vermemiş ve II. Abdülhamid'in tahta çıkarılması bir zorunluluk sonucu gerçekleşmiştir.

Sultan Abdülaziz'in ölüm şekli üzerindeki tartışmalar günümüze kadar gelmiştir. Ancak, intihar etmediği ve katledildiği şeklindeki görüşler giderek daha fazla destek bulmuştur. Darbe girişiminde başı çekenlerden biri olan Hüseyin Avni Paşa'nın Sultana karşı tutumu, ölümünün duyulmasından sonra tahkikata izin verilmemesi, hastane yerine naşının karakola götürülmesi, otopsi raporunun tatmin edici bulunmaması vb. durumlar katledildiği düşüncesine kuvvet vermiştir.

Önceki darbe girişimlerine oranla sivil etkinin daha fazla olması, fetva alınırken girişimin millete mal edilmeye çalışılması dikkati çeken bir başka husus olmuştur.





## KAYNAKÇA

- Ahmed Saib; Tarih-i Sultan Murad-ı Hamis, Kahire, 1326.  
 Ahmed Saib; Vak'a-i Sultan Abdülaziz, Mısır, 1320.  
 Aydın, Mahir; "Doksanüç Harbi", TDV. İA., 9. C., İstanbul, 1994.  
 Brown, L. Carl; İmparatorluk Mirası, İletişim Yayınları, 3. Bsk. İstanbul, 2003.  
 Çetinsaya, Gökhan – Buzpınar, Şit Tufan; "Midhat Paşa", TDV. İA. 30. C. İstanbul, 2005.  
 Demiriz, Merve; Askeri Darbeler ve Türk Dış Politikası, Basılmamış Y.L. Tezi, Atılım Ü. SBE., Ankara, 2011.  
 Engelhardt; Tanzimat ve Türkiye; kaknüs yayınları, Çev. Ali Reşad, İstanbul, 1999.  
 Feyizoğlu, Öznur; Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Sultan Abdülaziz Dönemi Osmanlı Amerika İlişkileri (1861-1876), Basılmamış YL. Tezi, Kocaeli Ü. SBE. Kocaeli, 2009.  
 Gencer, Ali İhsan; "Hüseyin Avni Paşa", TDV. İA.18. C. İstanbul, 1998.  
 Hafız Mehmed; Hakayik'ül-Beyan fı Hakk-ı Cennetmekan Sultan Abdülaziz Han, 1324.  
 Karal, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi, C. III., TTK, Ankara (?).  
 Keklik, Ebubekir; Osmanlı Devleti'nde Sultan Abdülaziz Devri Anadolu Islahatları, Basılmamış Y. L. Tezi, Gazi Ü. SBE., Ankara, 2009.  
 Küçük, Cevdet; "Abdülaziz", TDV. İA., 1. C., İstanbul, 1988.  
 Küreli, Yeşim; 1908-1914 Yılları Arasında Osmanlı'da Hükümet Darbeleri ve Sonuçları, Basılmamış YL. Tezi, Gazi Ü. SBE. Ankara, 2007.  
 Lewis, Bernard; Modern Türkiye'nin Doğuşu, TTK, Ankara, 1993.  
 Mardin, Şerif; Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, İletişim Yay., 6. Bsk., İstanbul, 2006.  
 Serkiz Orpilyan; Sultan Abdülaziz'in Katilleri, Artin Asadoryan Matbaası, İstanbul, 1326.  
 Topçu, Batıl Sefa; Sultan Abdülaziz Döneminde Yaşanan Mali Bunalım ve Uygulanan Mali Reformları (1861-1876), Basılmamış YL. Tezi, Hacettepe Ü. SBE., Ankara, 2014.  
 Uçarol, Rifat; Siyasi Tarih (1789-1999), 5. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.  
 Süleyman Paşa; Hiss-i İnkılab Yahud Sultan Abdülaziz'in Hal'ı İle Sultan Murad-ı Hamisin Cülusu, İstanbul Tanin Matbaası, 1326.  
 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; "Sultan Abdülaziz Vak'asına Dair Vak'anüvis Lütfi Efendinin Bir Risalesi", 28. Sayılı Belleten'den ayrı Basım, TTK., Ankara, 1943.  
 Ünal, Uğur; Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876), Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Ü. SBE., Ankara, 2006.